

2020. március 22. volt az első vasárnap, hogy a koronavírus gyors terjedése miatt hozott kormányzati intézkedésekkel összhangban, a református templomokban és imaházakban is szüneteltették az istentiszteleti alkalmakat – legalábbis a gyülekezet részvételével. Számos lelkész viszont, élve a digitális kommunikáció kínálta lehetőséggel, élő egyenes adásban igyekezett „istentiszteletet közvetíteni” a hívek számára: palástban, szószékről vagy úrasztalától, az istentiszteleti rendtartás teljes vagy részleges keretében – de üres templom előtt, a felvevő kamera, legfeljebb technikai személyzet társaságában.

Fazakas Sándor

TÁV- ISTENTISZTELETEK GYÜLEKEZET NÉLKÜL?

1. Első hallásra, látszatra úgy tűnik, dicséretes és kreatív a vállalkozás. A szándék, hogy nehéz és vészterhes időben az evangéliumhirdetéssel elérjük – akár a kibetér közvetítésével – a félelemben élő embert, hogy az imádságok által megszólaltassuk az általa ki nem mondott szorongást, kétséget, bizalmat vagy reményt, önmagában nem lehet problémás. Az sem zárható ki, hogy nagyon sok, kényszerből otthon maradt gyülekezeti tag számára meghitt, felemelő vagy bátorító érzés lehet látni a képernyőn lelkipásztort, hallani a hangját, látni az otthonos templomtér belső enteriőrjét, hallani a harangok zúgását. De vajon mit jelent egyházi és teológiai önértékelésünkre nézve az a körülmény, ha tartósan be kell rendezkedni a templomtérben összegyülekezett gyülekezet nélküli istentisztelet műfajára? Nem beszélve arról, hogy a vírus elérheti a lelkipásztort is, s betegség miatt sorra ritkulhatnak vagy szűnhetnek meg az online közvetítések. És vajon ez a műfaj (a hívek aktivitása nélkül) nem újból csak a vallási értékekre irányuló fogyasztói szemléletet hivatott tovább erősíteni?

A kérdés számomra sokkal inkább így hangzik: miként értékelhető teológiai szempontból ez a kényszermegoldás? Milyen ekkleziológiai

minősége van az ilyen módon imitált istentiszteleteknek, és milyen következményekkel számolhatunk? Félreértés ne essék: most nem egy-egy gyülekezeti istentisztelet közvetítése a kifogás tárgya, hanem a gyülekezet nélkül imitált alkalomé... Az előbbinek megvan a létjogosultsága, ha nem is pótolja a személyes jelenlétet. Tény, hogy az istentisztelet közvetítése, a gyülekezeti alkalmak online streamelése és általában a digitális kommunikáció lehetőségeinek a vallási élet számára történő hasznosítása nem újkeletű gyakorlat. A műfaji különbségeket időről időre mégis érdemes számba venni, és megvizsgálni, mi az, amit biztosítani képes a technika, illetve az online közvetítés – és mi az, amit nem?¹ Egy ilyen feltétel például az interakció, amely egy közösség létrejötté, illetve a tagjai közötti kapcsolattartás számára elengedhetetlen.

Most mégis, a teológiai önvizsgálódás síkján maradva, önkritikusan fogalmazva, folytatnunk kell a kérdést: nem mulasztottuk-e el már sokkal korábban azt a teológiai műhelymunkát, amely biztos tájékozódást nyújtana az ilyen helyzetekre nézve, hogy az ilyen rendkívüli esetek és hasonló kényszerszülte alkalmak ne a teológiai megalapozás és reflektálatlanság hiányérzetét keltsék? És milyen feltétel mellett, milyen reformatori-teológiai felismerések fényébe állítva kellene értékelnünk online istentiszteleteink sorozatait?

Közben az Erdélyi Református Egyházkerület a honlapján ún. vezérfonalat adott közre otthoni családi áhítatok tartása végett, azzal az indoklással, hogy „vészerhes időben otthonainkban is megszentelhetjük a vasárnapot az Isten ígéje köré gyűlve”.² Jóleső érzéssel állapítom meg: hiszen erről szól a reformatori alapfelismerés – arról, hogy személy szerint állok én, s hozzám hasonlóan a másik hívő ember Isten színe előtt. Hogy az Isten előtt való elcsendesedés, az Ige olvasása, a könyörgés a hívő keresztyén életforma alapja és nélkülözhetetlen feltétele – azaz válasz Isten embert megszólító közelségére.

A személyes és közvetlen istenkapcsolat tudatosítása és megélése a reformátorok alapvető felismeréséhez és egyházépítő igényéhez tartozott. De ők nemcsak hirdették, maguk is élték az Isten színe előtt való személyes elcsendesedés, az intenzív imaélet, a hittapasztalat általi megajándékozottság életformáját – a középkori intézményes egyház ember és Isten között közvetíteni kívánó szerepével szemben. De vajon történelmileg nézve nem esett vissza a protestantizmus saját igei felismerései előtti állapotba? Nem ugyanazt a közvetítő szerepet igyekezik a hivatalos/hivatásos egyház tagsága (a klérus) eljátszani, amelyet egykor végérvényesen el kívánt búcsúztatni: a közvetítő szerepet? Ugyanis nem tudunk másra gondolni, amikor az online közvetítések egy-

¹ Az internet segítségével történő istentisztelet-közvetítésnek több formája ismert: (a) televíziós csatorna által sugárzott gyülekezeti istentisztelet megtekintése élő adásban vagy az adás visszakeresése a csatorna médiatárában. Ez a műfaj eddigi legismertebb formája, amely során az internet tulajdonképpen a kommunikáció, azaz a közzététel szerepét tölti be; (b) gyülekezeti istentisztelet élő közvetítése, amely lehetőséget ad kérdések vagy imakérések beküldésére (SMS, e-mail vagy egyéb eszköz segítségével), egyfajta korlátozott interaktivitást biztosítva az alkalom számára; (c) az internet által biztosított interaktivitás tudatos alkalmazása élő gyülekezeti istentiszteleti közvetítés során, amikor kép- és/vagy hangátvitel egyidejű biztosításával a távol lévő (beteg vagy mozgáskorlátozott) gyülekezeti tag a gyülekezet számára is látható és érzékelhető módon kapcsolódik be az istentisztelet folyamatába.

² Vezérlőfonal a Család áhítatához, *reformatus.ro*, 2020. 03. 21. URL: <http://reformatus.ro/vezerlofona-a-csalad-ahitatahoz.html> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.

némelyikében azt halljuk, hogy a vírus okozta vészhelyzet megakadályozta a híveket abban, hogy Krisztushoz jöjjenek, de majd a képernyők és közvetítések átveszik azt a szerepet, amit a „rendes” istentisztelet alkalmával a Szentlélek hivatott betölteni, az Istennel való kapcsolattartás realitását... Mintha mindez az egyház hivatalos szolgálói, a lelkészek nélkül nem is működne...

De lássuk ezt a kérdést az egyház ismertető jegyei (*notae ecclesiae*) és tulajdonságai (*attribútumai*) felől, valamint a liturgikus/szagrális tér szempontjából.

A reformátorok, valamint a reformátori hitvallások egybehangzó meggyőződése szerint az egyház egyszerre *congregatio* és *communio*: a választottak összegyülekezése (összegyűjtése), valamint a Krisztussal és egymással való közösség megélése, a Szentlélek ereje és hatalma által.³ De egyik sem működik a másik nélkül, legalábbis az egyház földi, látható, szervezeti formájának rendjében nem. A hívek összegyülekezése jelenti a külső látható keretét annak a közösségnek, amelyet a Szentlélek megteremt – a Krisztus életében és halálában, illetve a feltámadott Úr jelenlétében való részesedés (*communio, unio mystica*) pedig látható és megtapasztalható közösségben (*congregatióban*) mutatkozik meg, adott helyen és időben. Az Ige és a sákramentumok köré egybegyűlt gyülekezet nélkül nehéz lenne egyházzal beszélni, mint ahogy a *communio* belső tartalma nélkül semmilyen összegyülekezés nem tekinthető igazán egyháznak. Az egyház egyik valóságát sem képes az ember önmagában – sem a *congregatiót*, sem a *communiót* – vagy az intézményes egyház adminisztrációja és szervezeti struktúrája által biztosítani. Vagyis, mai helyzetünkre vetítve: nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy a hívek összegyülekezése nélkül imitált istentisztelet közvetítése vagy streamelése által pótolható az, ami az egyház liturgikus rendjében Isten-tiszteletként – a Szentlélek erőterében és hatalma által, könyörgésünk kíséretében, de a magunk hatékonysága nélkül – vasárnapról vasárnapra megtörténhet. Ennek a „történésnek” komolyan vétele, s a Szentlélek-Isten gyülekezetet összegyűjtő és megtartó, a maga jelenlétében részesítő hatalmába vetett hit realizmusa nélkül minden istentiszteletnek nevezett kísérlet csak vallásos rendezvény marad, egy a vasárnapi szabadidős programok kínálatából. Egy vallásos rendezvényt lehet ugyan pótolni technikai eszközökkel, távvezérléssel, online közvetítésekkel; azt sem zárom ki, hogy ez egyes nézőkben még lelkesedést is kelt, de nagy a kísértés, hogy mindez a hivatalosak (a klérus) szerepének megkerülhetetlenségéről, közvetítő szerepéről szól, s ennek (akár kimondatlanul is) pótolhatatlanságát hivatott hirdetni...

Másfelől érthető a gyülekezet tagjainak vágyódása a templomterek, a „szent helyek” felé. Jó látni e tereket – ha élőben nem is, de legalább képernyőn, monitoron. A liturgikus, szagrális terek ugyanis nem önmagukban szentek, de a „szent lenyoma-

³ Lásd ehhez részletesen és összefoglaló módon, különös tekintettel a református hitvallásokra JACOBS, Paul: *Theologie reformierter Bekenntnisschriften in Grundzügen*, Neukirchen, Verlag der Buchhandlung des Erziehungsvereins, 1959, 102–109.; ROHLS, Jan: *Theologie reformierter Bekenntnisschriften*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1987, 198–210.

tát” hordozzák magukon, azt szimbolizálják.⁴ Évszázadok és nemzedékek hittapasztalatainak, teológiai felismeréseinek, vallási és spirituális meggyőződéseinek formába öntött terei ezek, amelyek a kultusz, a rítus, az istentisztelet számára biztosítják a helyszínt, illetve az emberi lét transzcendens meghatározottságára mutatnak. Szakrálisnak, liturgikusnak mondjuk e tereket, mert ama „másik valóság” megtapasztalását teszik lehetővé, helyet és alkalmat biztosítanak az elcsendesedésre, a lélek belső békéjének keresésére, az imádkozásra, s jó, ha ilyen minőségükben elkülönülnek a profántól. De vajon ezt a funkciót más, provizórikus vagy elkülönített terek nem tölthetik be? Dehogynem, hiszen tudjuk, hogy nem Istennek, hanem az embernek van szüksége kultikus helyekre (lásd 1Kir 8,26–27). Ott, ahol emberek egyik percről a másikra merényletnek, tömeges balesetnek vagy természeti katasztrófának válnak áldozataivá, s ahol hozzátartozók, barátok, s kollegák gyertyát gyújtanak, egymásba kapaszkodnak, fényképeket és virágokat helyeznek el, ott nem szakrális térré alakul hirtelen az amúgy profán helyszín? Vagyis ott, ahol az embernek egzisztenciális megrendülésben lesz része, rendhagyó élettapasztalatok félelemmel töltik el és rádöbben, hogy nem ura saját sorsának, ahol egy félelmetes hatalom bármikor kiszakíthatja szerettei köréből, ott nem kellene teret engedni annak, hogy Istenhez kiáltson, hangot adjon megrendülésének, fohászkodjon vagy csendben reménykedjen? Nos, nem zárható ki, hogy a nem kultikusnak/liturgikusnak szánt terek, például egy családi otthon is, a reménység, a könyörgés, az igeolvasás, az emlékezés, illetve a saját egzisztencián túlmutató megtapasztalás szakrális térré válik (ideiglenesen). Kérdés, hogy kapnak-e az érintettek segítséget arra nézve, hogy – például járvány vagy más veszély, gyülekezési és kijárási tilalom idején – áhítat és Isten előtti elcsendesedés végett meg tudják teremteni maguk és szeretteik számára a „szent idő és tér” alkalmát? Nos, ezért tartom nagyon értékesnek az Erdélyi Egyházkerület ajánlását a házi áhítat tartására nézve, mert számol az egyéni és családi elcsendesedés, az Igére figyelés és könyörgés alkalmával, illetve ehhez ad bátorítást, biztatást.

Ha valóban számolni lehetne azzal, hogy amikor vasárnap megkondul a jól ismert harang hangja, s ez egyszersmind hívogató hang lenne arra, hogy a gyülekezet tagjai otthonukban időt szakítva, s arra méltó módon odakészülődve, a Lélek segítségül hívásával az Írás felé hajolnak, olvassák és hallgatják az Ige szavait, teljes értékű Isten-tiszteletnek kellene az ilyen alkalmakat tekinteni. Nemcsak azért, mert abban a provizórikus szakrális térben megszólal az Ige, hanem azért is, mert erő és reményt merítene az érintett ember abból a körülményből, hogy ebben a percben és órában nemcsak ő, de a gyülekezet többi tagja és számos keresztyén is ezt teszi. Ez az „egyidejűség” és „egyakarat”, egy sorközösségnek a mennyei istentiszteletbe egy szívvel és egy lélekkel való bekapcsolódása – akár egy térben való fizikai együttlét nélkül is – több erő adna, többet megéreztetne a hívő emberrel a Krisztus egy, szent és egyetemes

⁴ Részletesen lásd FAZAKAS Sándor: Mit történik a liturgikus térben? Megfontolások a teológia és az építészet szempontjainak közös érvényesítéséhez az istentiszteleti tér alakítása érdekében, in *Igazság és Élet*, XIII. évfolyam, 2019/2, 401–414. Elérhető: http://elkesztovabbkepzoo.dedipage.hu/modul/igazsageselet/2019_2/28_fazakas_kitekintes.pdf Utolsó letöltés: 2020. 05. 20.

egyházához való odatartozásából, mint a monitorokra és online közvetítésekre való esetleges és végső soron ellenőrizhetetlen, interakcióhiányos rákapcsolódás.

Nyilván ennek a „történésnek” a garanciája újból nem az ember kezében van. Ha megvalósul, akkor ez is a Lélek munkájának köszönhető, s az ebben való részese-dés pedig ajándék. De ennek az ajándéknak a fogadására való felkészítésben – igen, akár az internet segítségével is – a *lelkészeknek* ismét, ugyanakkor másképp lehetne *kulcsszerepe*: megfelelő igeszakaszok ajánlásával, rövid igemagyarázatok, meditációk vagy imádságok megosztásával, az egyidőben történő és ugyanazon bibliai igeszakasz felett való elcsendesedésre való meghívással, vagy az egyéni elcsendesedést szolgáló további gyakorlati tanácsokkal. Ezzel bizonyosságát adhatná annak, hogy a hitben felnőtt vagy felnövekvő, személy szerint Isten színe előtt áll, ugyanakkor Isten előtt személy szerint számot adó hívő embernek tekinti gyülekezeti tagjait. Vagy legalábbis ehhez kíván segítséget nyújtani. Ez lenne igazán a reformátori mérték istentiszteleti életünkre nézve e nehéz időben – nem szólva arról a gyülekezetépítés számára értékes többletről, hogy a vész elmúltával a hitben ily módon megerősödött ember tényleg vágyakozni fog vissza a gyülekezet közösségébe, a templomba, Isten közös dicsőítésére.

2. Még feszítőbb a fenti kérdés – távistentisztelet gyülekezet nélkül –, ha azt az úrvacsorai közösség megélésének fényében vizsgáljuk. Húsvéthoz közeledve egyre több lelkipásztor és gyülekezeti tag fogalmazta meg kérdéseit, adott hangot véleményének: biztos, hogy teljes értékű úrvacsorában lesz részünk a televízió vagy a számítógép képernyője előtt? Nem kellene-e inkább lemondani erről a lehetőségről ezen az ünnepen, most lélekben emlékezni az úrvacsorai közösség áldásaira, majd pedig a vész elmúltával együtt, úrvacsorai istentisztelet keretében, a gyülekezet közösségében hálát adva ünnepelni? Másfelől viszont arról a határozottságról is olvasni lehetett, hogy hadd tegyünk bizonyosságot a Krisztussal és egymással való közösségünkről akár ebben a formában, vészhelyzet ellenére is. Tény, hogy az elmúlt napokban a televízió képernyőn keresztül vezetett, valamint online közvetítés által segített házi úrvacsora mellett és ellen számos érv, bibliai igékre vagy hitvallási paragrafusra való hivatkozás, álláspont, ugyanakkor bizonytalanságtól és lelkiismereti vívódástól, adott esetben indulatoktól sem mentes vélemény feszült egymásnak a világhálón. De nem volt híja a határozott kijelentéseknek vagy a kioktató hangnak sem. Nem sajátosan magyar református jelenség ez. Teológiai reflexiók, egyházkormányzói ajánlások, egyházi szervezetek testületeinek vagy tisztségviselőinek állásfoglalásai foglalkoztatják az egyházi és teológiai közvéleményt hazai és nemzetközi szinten egyaránt.⁵ Nem feltétlenül

⁵ Lásd MAGYARORSZÁGI REFORMÁTUS EGYHÁZ ZSINATI TANÁCSÁNAK ELNÖRSÉGE (MRE ZsTE): Ajánlás krízishelyzetben a kommunikációs eszközökkel közvetített istentiszteletekről, *reformatus.hu*, 2020. 03. 30. URL: https://www.reformatus.hu/documents/391/MRE_level_0330_jo.pdf Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; A MAGYARORSZÁGI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ PÜSPÖKI TANÁCSA: „A szívünk templommá legyen” – Püspöki pásztorlevél a Magyarországi Evangélikus Egyház népéhez, *evangelikus.hu*, 2020. 04. 03. URL: <https://www.evangelikus.hu/szivunk-templomma-legyenpuspoki-pasztorlevel-2020-viragvasarnap> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; LANGE, Dirk G.: Digital Worship and Sacramental Life in a Time of Pandemic, *lutheranworld.org*, 2020. 03. 24. URL: <https://www.lutheranworld.org/blog/digital-worship-and-sacramental-life-time-pandemic> Utolsó letöltés: 2020.

összhang és egyetértés jellemzi e megnyilvánulásokat.⁶ Úgy tűnik, hogy a teológiai nézetkülönbségek és kegyességi kultúrák eddig szunnyadó különbségei – amelyek a protestantizmuson belül eddig is megfértek egymással, még ha viták árán is – kezdenek újra körvonalazódni. A tapasztalatok kiértékelésére érdemes majd a teológiai józanság jegyében időt és teret szentelni.

2.1. Úgy tűnik, hogy az egyházi ajánlások üdvözlése és az egyet nem értés, a lelkesedés és az idegenkedés közötti feszültég nyomán újra felszínre került az a kérdés, amelyről hajlandóak voltunk eddig azt gondolni, hogy legalább saját felekezeten belül már tisztáztuk: mi történik az úrvacsorában, illetve miként van jelen Krisztus az úrvacsorában? A felekezetek közötti egyet nem értést, illetve az úrvacsora kérdése körüli vitákat a múltban általában két sarkított álláspontra való egyoldalú fókuszálás jellemezte, amint arra Michael Welker⁷ magyarul is olvasható könyvében rámutat:

- vagy (a) az úrvacsorai jegyekre való egyoldalú koncentráció (miként van jelen Krisztus az elemekben), figyelmen kívül hagyva azt, hogy mi történik az úrvacsorával élés, illetve a *communio* megélésének teljes összefüggésében?
- vagy (b) a Krisztus absztrakt, általános „mindenütt-jelenvalóságára” (*ubiprezenziájára*) való hivatkozás, anélkül, hogy mélyebben belegondolnánk az Ige, a jegyek és Krisztus reális jelenlétének összefüggéseibe.

Jelen helyzetünkben az online módon vezetett úrvacsora mellett vagy ellen megfogalmazott érvek mögött mintha látens módon egyik vagy másik álláspont preferálása vagy evidensnek gondolt felvállalása érhető tetten, nemcsak az egyes egyházak eltérő gyakorlatában, de akár egy-egy egyházon belül is. Ez nem jelenti azt, hogy egyik vagy másik álláspont önmagában téves lenne; mindkettő tartalmaz igazságmomentumokat – de ha nem egymásra vonatkoztatva, azaz nem komplementer módon alkalmazzuk őket, akkor egyoldalúság lesz az eredmény. Nos, úgy tűnik, hogy a házi istentisztelet keretében megélhető úrvacsorával szemben fenntartást vagy intést

04. 15.; FECHTNER, Kristian: Abendmahlsfasten in widriger Zeit, *Überlegungen zu* der Frage, ob man Abendmahl online feiern kann und soll, *evangelisch.de*, 2020. 04. 03. URL: <https://www.evangelisch.de/inhalte/168233/03-04-2020/evangelischer-theologe-fechtner-lehnt-online-abendmahlsfeiern-ab> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; STATED CLERK OF THE GENERAL ASSEMBLY OF THE PRESBYTERIAN CHURCH (U.S.A.): Advisory Opinion Communion in an Emergency/Pandemic, *pcusa.org*, 2020. 03. 24. URL: https://www.pcusa.org/site_media/media/uploads/oga/pdf/advisory_opinion_communion_in_an_emergency_or_pandemic.pdf Utolsó letöltés 2020. 04. 15.; EVANGELISCHE KIRCHE IN DEUTSCHLAND: Hinweise zum Umgang mit dem Abendmahl in der Corona-Krise, *ekd.de*, 2020. 04. 03. URL: http://static4.evangelisch.de/get/ccd/rAJu63KRgD_H2BNTW3pF0CnQ00253890/download Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.

⁶ Bár a vitakultúra mutat eltéréseket és helyi sajátosságokat, meg kell állapítanunk, hogy az előremutató teológiai felismerések és hitvallásalkotó döntések többnyire krízishelyzetekben érlelődtek ki, elég utalnunk itt a magyar református zsinatok végzéseire (pl. 1567-re), vagy a Barmeni Teológiai Nyilatkozat megfogalmazására 1934-ben. A példák sora folytatható.

⁷ WELKER, Michael: *Was geht vor beim Abendmahl?*, Stuttgart, Quell Verlag, 1999, 108. Magyarul lásd Uő.: *Mi történik az úrvacsorában?*, Ford. GAÁL Botond – PETRÓ László, Debrecen, DRHE Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, 2013.

megfogalmazók álláspontja mögött mintha inkább az első (a), vagyis az úrvacsorai jegyekre történő figyelés manifesztálná: felszentelt lelkési személy jelenléte és közreműködése nélkül nincs konzakráció, ebből következően az úrvacsorai jegyekként előkészített kenyér és bor nem jelentheti a Krisztus testével és vérével való tápláltságunkat. Az otthoni, kommunikációs eszközök segítségével lehetővé tett úrvacsora mellett érvelők álláspontja a második (b) opcióval mutat rokonságot: a mindenütt jelenvaló Lélek által Krisztus ekkora távolságból is adja nekünk eledelül az ő testét úgy, hogy a közvetített istentisztelet lelkészének felhívása alapján a résztvevők a képernyő előtt magukhoz vehetik a jegyeket.⁸

Nyilván a fenti különbségek mélyén több tényező játszik szerepet: egyrészt egyházi és teológiai hagyományrendszerünk, amely keretét képezte a lelkipásztorképzésnek és a konfirmációi oktatásnak, másrészt a gyülekezetek gyakorlati élete és társadalmi keretfeltételekhez való alkalmazkodása, amely nem nagyon hagy teret a gyakorlati tapasztalatok elméleti-teológiai reflektálásának, s nem is igen vesz tudomást az úrvacsora-értelmezés terén feltárt újabb tudományos ismeretekről vagy épp az ökumenikus tanegyeztetések során már közösen elért és felvállalt tartalmi eredményekről. Így aztán marad az elnagyolt vélemény, miszerint „mi másként értelmezzük az úrvacsorát”, mint a testvérfelkezetek. De hogy ez a másság konkrét tartalmát tekintve miben áll, nem kerül tisztázásra, mint ahogy az a kérdés sem, hogy vajon teológiai, egyházi, lelkigondozói, illetve valláslélektani szempontból milyen következményekkel jár egy-egy kivételes megoldásnak szánt engedmény?

2.2. Visszatérve a tisztázásra váró kérdésselvetésre (mi történik az úrvacsorában?), le kell szögeznünk, hogy a reformátori hitvallások egybehangzó megállapításai alapján (a Marosvásárhelyi Zsinat végzéseit és a Debrecen-Egervölgyi Hitvallást is ideértve) *az úrvacsora református értelmezése komplex összefüggést mutat. Azaz, elsősorban nem azzal kíván foglalkozni, hogy a kenyér és a bor elemeiben miként van jelen szubsztanciálisan Krisztus teste és vére – legfeljebb a római katolikus értelmezéssel szembeni elhatárolódás erejéig. A Debrecen-Egervölgyi Hitvallás (1562) is jelzi ezt az összefüggést: „Az Úrvacsora sákramentomának lényege: először a jegy a kenyér és bor; ezt nevezik *alapanak*. A *jegyezettett dolog*, vagy a sákramentom tárgya: a Krisztus teste és vére, vagy az új szövetség, azaz a Krisztus testének és vérének hatálya: bűnbocsánat, szentlélek ajándékozása, kibékülés.”⁹ Ezt megelőzően azt is leszögezi a hitvallás, hogy az Úrvacsora földi és mennyei dolgokból álló sákramentum, amely kiábrázolja a Krisztus szenvedésére és halálára való emlékezést, a mi hitünk megerősítését és lelkünk táplálását, valamint a Krisztussal és az ő egyházával való közösségünket és egyesülésünket.¹⁰*

⁸ MRE ZsTE: *Ajánlás krizishelyzetben*, 3.

⁹ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzése*, Budapest, Franklin, 1882. Online kiadás 2008, 143–144. <http://leporollak.hu/egyhtori/magyar/KISSARON.HTM> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.; Vö. *Das Erlauthaler Bekenntnis von 1562*, in MÜLLER, Karl F.F.(Hg.): *Bekenntnisschriften der reformierten Kirche. In authentischen Texten mit geschichtlicher Einleitung und Register*, Leipzig, Böhme, 1903, 265–376, 298. §. 15.

¹⁰ Vö. Kiss: *uo*.

A jegy és a jelzett dolog összetartozása tehát komplex történést feltételez. Ezeknek egymással összefüggő elemei a következők:

- a választott hívek összegyülekezése (*congregatio*),
- a Szentlélekért való könyörgés,
- a Krisztus haláláról és feltámadásáról való közös bizonyágtétel (*confessio*),
- a krisztusi igék (szereztetési igék) elhangzása a jegyek felett,
- a kenyér megtörése és a jegyek kiosztása,
- a jegyek elfogyasztása (*manducatio*),
- a feltámadott Úr jelenlétében való részesedés (*participáció*),
- a Krisztussal és egymással való közösség megélése (*communio*),
- illetve a titokzatos egység (*unio mystica*) átélése,
- ezzel a Krisztus jótéteményeinek (megváltás, engesztelés) elfogadása, valamint
- a megbékélt élet melletti elkötelezés/elköteleződés.

Ezek a mozzanatok és történések nem feltétlen és szigorú sorrendiségre utalnak, hanem egymást áthatva, egymással összefüggésben képezik az úrvacsoravétel „polifóniáját”, az *istentisztelet* és *közös étkezés* egymástól el nem választható aspektusait. Az úrvacsorában ugyanis nem a húsvét előtti, földi Názáreti Jézus kerül szubsztanciális módon megjelenítésre, mintegy legyőzve az anyagi-tárgyi világ fizikális korlátait – még ha az ő szenvedésére, halálára és feltámadására való emlékezés elengedhetetlen része is úrvacsorai gyakorlatunknak. Az úrvacsorában elsősorban a feltámadott Úrral van dolgunk – azzal a Krisztussal, aki földi életének idejében vállalta a szenvedést és a kereszthalált, életét önként letette (Jn 10,11), aki húsvétban legyőzte a halált, ugyanakkor ígéretet tett arra, hogy „veletek vagyok minden napon a világ végezetéig” (Mt 28,20). Nekünk tehát nem azon kell töprengenünk, hogy a földi világ fizikai törvényei ellenére miként van jelen Krisztus fizikálisan, szubsztanciálisan vagy szimbolikusan az úrvacsora elemeiben – hanem azt kell hívó értelemmel megragadni, hogy az Ő jelenléte sakramentális jelenlét. Azaz, a feltámadott és megdicsőült Krisztus nem szimbolikusan, nem elspiritualizált módon, hanem reálisan van jelen az úrvacsorában – de nem a jegyek elemeiben, hanem magában az úrvacsoravétel aktusában. Másként fogalmazva: az úrvacsora szubsztanciája maga Krisztus.¹¹ Nem valamit kapunk tőle, hanem Őt magát. És miközben a kenyeret és a bort mint a teremtés ajándékait a maga megtörött testével és kiontott vérével állítja összefüggésbe („ez az én testem”, „ez az én vérem” – Mt 26,26.28), azaz a jegyeket saját szenvedésére vonatkoztatja,

¹¹ Itt érdemes megemlíteni, hogy Kálvin is használja a „Krisztus az úrvacsora szubsztanciája” kifejezést, főleg Bullingerrel való levelezésében. Hogy később mégis visszafogja ezt az érvelést és megmarad a „Krisztus a Lélek által van jelen az úrvacsorában” megfogalmazásnál, az annak tudható be – az újabb kutatások szerint –, hogy Kálvin a közvetítés módját kereste két front, a Luther és Zwingli öröksége által fémjelzett álláspontok között. Lásd ehhez CAMPI, Emidio – REICH, Ruedi (Hg.): *Consensus Tigurinus (1549), Die Einigung zwischen Heinrich Bullinger und Johannes Calvin über das Abendmahl, Werden – Wertung – Bedeutung*, Zürich, TVZ Verlag, 2009, 285.; PLASGER, Georg: *Die reformierte Abendmahlslehre im Kontext konfessioneller Identitätsbildung und theologischer Entwicklung*, in *Verkündigung und Forschung*, LVII. évfolyam, 2012/1, 49–56, 50–55.

azt teszi nyilvánvalóvá, hogy Ő alkalmazkodik a földi világ fizikai-materiális törvény-szerűségeihez azért, hogy érzékelhető módon képet alkothassunk magunknak az ő reális jelenlétéről (ezt fejezték ki a régi református hitvallások a *manducatio oralis* és *manducatio spiritualis* összefüggésbe állításával). De nem jelenti azt, hogy egy darab kenyérben és egy korty borban az ő személyének és jelenlétének teljessége teljesen megragadható vagy elegendő módon kimeríthető lenne. Maga Kálvin is hajlott arra, hogy elfogadja: a reális prezencia különböző – jegyekhez kötött (pl. római katolikus, lutheránus) vagy istentiszteleti közösséghez köthető – interpretációi kapcsán tulajdonképpen a „megértés módozatairól” van szó arra nézve, hogy Jézus Krisztus maga az úrvacsora alanya (szubsztanciája), amellyel táplál minket, és amelyből hit által élünk. Erre tekint az egész úrvacsorai ünneplés – ha pedig ez így van, akkor mégsem annyira más a másik felekezet (pl. evangélikusok) úrvacsora-felfogása, hogy ne látnánk meg a közösen vállalható lényegét: vagyis azt, hogy az úrvacsorában „a feltámadott Krisztus önmagát adja nekünk, [...] megtapasztalhatjuk, hogy az ő testének tagjai vagyunk”, és „erőt ad nekünk embertársaink szolgálatához”.¹²

Az úrvacsora tehát Istennel való megbékéltetésünknek (Róm 5,10) és egymással való megbékélésünknek (2Kor 5,18–20), és e kettő összetartozásának ünnepe, amely Jézus rendelésének megfelelően mehet végbe, s amelyben a kenyér és a bor (a szereztetési igékkel együtt) a halálra adatott, engesztelést végző és feltámadott jelenlétének és egyúttal az ezt az eseményt jelző úrvacsorának jegyei lesznek. Ebben az ünneplésben, a közös istendicsőítésben, a jegyek kölcsönös kiosztásában, elfogadásában, magunkhoz vételében és elfogyasztásában (evés és ivás), vagyis az Istennel és egymással való megbékélés közös megélésében, ünneplésében van Krisztus valóságosan (reálisan) jelen. A Szentlélek teremő ereje az, amely ezt a jelenléte a hívő lélek számára nyilvánvalóvá, megtapasztalhatóvá teszi, s amely megteremti a kölcsönös elfogadás és megbékélés melletti elköteleződés elementáris közösségét (a *koinónia*, *communio* valódi értelmében). Nyilván e történet, a Krisztus reális jelenlétének ily módon való megélése ajándék, és az Ő jelenléte nem is merül ki egy helyi gyülekezet konkrét istentiszteleti keretei között – e jelenléte felett sem az összegyűlt gyülekezet, sem maga az egyház nem rendelkezik. Egyet tehet az egyház: emberi részről, de a hívők közösségének hitben felismert rendje szerint előkészül, és a hívő ember számára segít előkészülni az úrvacsorára, és igyekszik minden akadályt elhárítani, hogy e történet a Szentlélek ajándékeként újra megtörténhessen, hogy a hit megerősítése érdekében időről időre sor kerüljön e kettős megbékélés ünneplésére, amelyben a „teljes Krisztus” – a húsvét előtt szenvedő Jézus (akire emlékezünk), a kereszten megfeszített Istentfia (akit hirdetünk), a Feltámadott (akiről bizonyosságot teszünk) és a végső időben eljövendő Üdvözítő (akit várunk) – részesít a maga jelenlétében. Vagy a hitvallásaink szöveghű megfogalmazásai szerint: ami az úrvacsorában történik, az nem más, mint Krisztus kereszthalálában való részesülés, az ő feltámadásában való részesedés és az

¹² Ezt rögzíti a *Leuenerbergi Konkordia*, 15b. és 18. pont. Lásd <http://510319186.swh.strato-hosting.eu/GEKE/download/leuenerberg-agreement/?wpdmdl=943&ind=1580207396913> Utolsó letöltés: 2020. 04. 15.

örök élet elnyerése¹³ – azaz, a bűnbocsánat és az új élet realitását ajándékként kapom és elfogadom a gyülekezet közösségében e földön.

A reformátori hitvallások nem győzik hangsúlyozni, hogy az úrvacsora, illetve az úrvacsorával való élés egy sokrétegű, többdimenziójú történésben való részesedés, ugyanakkor gyülekezeti aktus, amelyet hittel fogad az ember.¹⁴ Nem mintha a hit előfeltétele lenne az úrvacsorának – sokkal inkább arról van itt szó, hogy amint az úrvacsora ajándék, a hit is ajándék. Ezt az igehirdetést és Szentlélek által felébresztett hitet erősíti, pecsételi meg a sákramentumban való részesedés – a hit mintegy „médiума”¹⁵ a sákramentummal való élésnek, amely által a Krisztus testével való lelki tápláltság valósággá válik. Az úrvacsora még inkább megérteti és megerősíti az evangélium ígérését, ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a feltámadott Krisztus az ő igéjének hirdetése által ne tudná táplálni a hívő ember lelkét – akár úrvacsora nélkül vagy úrvacsorán kívül is.

2.3. Az eddig elmondottak alapján szükséges néhány következményt átgondolni és néhány gyakorlati kérdést megfogalmazni, tekintettel úrvacsorai gyakorlatunkra – szükséghelyzetben és szükséghelyzeten kívül egyaránt.

- a. Házi, illetve családi istentisztelet a reformátori keresztyénség számára nem idegen. Ennek kedvenc bibliai hivatkozási alapja az ApCsel 2,42 – bár itt a szentíró nem liturgiai formát ajánl a házi istentisztelet rendjére nézve, mint ahogyan az sem bizonyított tény, hogy a kenyér megtörésén mindenképp úrvacsorai közösséget kell értenünk (a kérdés jelenleg is az újszövetségi kutatás tárgyát képezi). Viszont tény, hogy már az őskeresztyénség idején is ismert volt az úrvacsora nélküli istentisztelet alkalma.
- b. Egy házi, illetve családi istentisztelet lehet teljes értékű istentisztelet, ha és amennyiben a résztvevők belső lelki igényéből fakad, ahol elcsendesednek és könyörögnek a Szentlélek jelenléteért, ahol felolvasásra kerül az evangélium, ahol Krisztus kereszthalálára és feltámadására emlékeznek, akár megtörik a kenyeret és körbe adják, ahol a kenyér és a bor felett elhangzanak a szerzetetés krisztusi igéi, ahol megszületik a szívbeli bűnbánat és elhatározás az egymás közötti kapcsolatok jobbítására, a megbékélésre – egyszóval van interaktivitás és kialakul a *communio*. De egy ilyen házi istentisztelet (pl. a páskavacsora analógiájára) akkor működik igazán, ha az abban résztvevők és azzal élni óhajtók élete egyébként – Barth szavai szerint – nem egyszerűen a bölcső és a koporsó, hanem a keresztség és az úrvacsora között zajlik le.¹⁶ Ehhez viszont nincs szükség online vezérlésre. Kérdés – nem leértékelve gyülekezeti tagjaink lelki életét, de ismerve a mai társadalom általános vallásszociológiai helyzetét –, hogy vajon hány családi otthonban teljesül az előbbi feltétel? E bizonytalanság okán nem lenne-e érdemesebb megmaradni

¹³ Lásd Heidelbergi Káté 75. és 76. kérdés feleletei. Vö. Második Helvét Hitvallás XXI. 6.

¹⁴ JACOBS: i. m., 117.

¹⁵ MÜLLER: i. m., 516.; ROHLS: i. m., 281.

¹⁶ BARTH, Karl: Der Christ als Zeuge, *Theologische Existenz Heute*, II. évfolyam, 1934/12, 5–17, 14.

az igehirdetés, a tanítás és még fokozottabban a személyes lelkigondozás és kapcsolattartás szolgálatánál (telefon vagy akár online eszközök segítségével), amelyre – ismerve a vírusfertőzés által kialakult szükséghelyzeteket, egzisztenciális elbizonytalanodásokat, belső családi konfliktusokat – felette nagy szükség van?

- c. A reformátorok és a református hitvallások bár ideálisnak és kívánatosnak a kétfókuszú (igehirdetés és úrvacsora által meghatározott) istentiszteletet tartották, teljes értékű istentiszteletként ismerték el a „csak” igehirdetéses istentiszteletet. Nyilván politikai, illetve egyházpolitikai okai voltak annak, hogy például Bernben vagy Genfben évente legfeljebb négy alkalommal élhetett a gyülekezet az úrvacsorával. Ettől függetlenül viszont vallották, amit – a szintén krízishelyzetben megfogalmazott Barmeni Teológiai Nyilatkozat újra megerősített –, hogy „Jézus Krisztus, ahogy nekünk róla a Szentírás bizonyítást tesz, Isten egyetlen Igéje, akit nekünk hallgatnunk, akiben életünkben és halálunkban bízunk, és akinek engedelmeskednünk kell”. Vagyis, nem vonhatjuk kétségbe azt, hogy Krisztus evangéliumának hirdetése – akár a kiábrázolt igével való élés nélkül is – nem nyújtana kellő vigasztalást, lelki táplálást szükséghelyzetben a hívő ember számára.
- d. Az elektronikus média által biztosított lehetőségek és felületek jól használhatók az evangélium üzenetének kommunikálásra (lehetőleg megfelelő műfaj megválasztása és kialakítása mellett), az igei tanítás megosztására, alkalmazhatók gyülekezetpedagógiai célok elérése érdekében. Videokonferenciák által a kapcsolattartás és közös testületi döntések (pl. tárgyalás, elektronikus szavazás) előkészítése elől is elhárulhat az akadály.
- e. De nyilvánvaló, hogy az úrvacsorával való élés alapfeltétele az interakció: a hívő embernek Krisztussal és a másik hívő emberrel való interaktív kapcsolata, amelynek kezdeményezője ugyan nem az ember és nem az egyház, mégis a gyülekezet istentiszteleti közösségében kerülhet erre sor, ahol a Krisztus testének és vérének jegyeit az Úr szolgálai átadják (ld. HK 75), a hívő ember elfogadja, adott esetben például a kelyhet visszaadja vagy továbbadja. Vagyis a sákramentumot az ember magának nem szolgáltatathatja ki. Nem bizonyított tény – és itt a szociálpszichológia és a természettudományok is fenntartással vannak –, hogy az elektronikus médiafelületek által biztosított chat-visszajelzések és interakciók ugyanazt az interaktivitást képesek lennének biztosítani, mint amit a térben, időben és fizikai értelemben is együtt levő közösség átélhet.
- f. Az úrvacsora betegek és haldoklók számára való kiszolgálása házi istentisztelet keretében eddig is ismert volt a református egyház rendjében. Viszont ilyen esetekben ez mindig a lelkipásztor (és további gyülekezeti tag, presbiter) közreműködésével, lehetőleg az egész család vagy szomszédok részvételével történt. Ha nem volt lelkipásztor, akkor az alkalmat levezethette egy diakónus vagy további megkeresztelt, hívő tagja a gyülekezetnek – de elen-

gedhetetlen volt, hogy erre megkeresztelt hívők közösségének felhatalmazásával és megbízatásával kerüljön sor. Nos, járványhelyzet esetén ez a kitétel nem teljesülhet; mit jelent ilyen esetben a sákramentum rendeltetésszerű kiszolgálása (a *recta administratio sacramentorum*)?

- g. További kérdésekre csak a felvetés szintjén kerüljön itt sor: milyen következményekkel jár például az online istentisztelet, közelebbről az elektronikus közvetítés által vezérelt úrvacsoravétel lehetősége a privát hit- és kegyességmegélés számára? Nem ad okot ez a gyakorlat (ha tényleg gyakorlat marad) az egyetemes papság elvének félreértelmezésére? Hogyan biztosítható az otthoni úrvacsorai jegyekkel való élés elválasztása a közönséges étkezésektől (ld. 1Kor 11, 27–28.33–34)? Az online módon vagy televíziós közvetítés által vezetett úrvacsorázás gyakorlata és e gyakorlat mellett és ellen felhozott eltérő indoklások mennyiben érintik az egyház ökumenicitását, közelebbről a protestantizmuson belül már elért eredményeket, az egymás között megélt és megélhető úrvacsorai közösség értékét?

Összefoglalva, Krisztus az úrvacsorában nem valami mást ad, mint a keresztségben vagy az Igében. Mindegyikben önmagát adja – csak másként. Vagyis: a Krisztussal való találkozás a Lélek erejének köszönhetően ugyanúgy valósággá lehet az írott és olvasott Igében, a hirdetett Igében (prédikációban), valamint a sákramentumokban. Nem állítható, hogy a feltámadott Krisztus jelenlétében való részesedés önmagában az Ige által nem vagy nem teljesen vagy csak az úrvacsorával kiegészülve történhet meg. Ugyanakkor érthető, ha korlátozások idején a hívő ember vágyakozik az úrvacsorai közösség megélésére, annak az ajándéknak az elnyerésére, amelynek égető szükségét nyugodt békeidőben nem annyira érezte, vagy nem is élt vele minden alkalommal. Az is érthető, ha lelkigondozói érzékenységgel a lelkész vagy az egyház az ilyen igényeknek szeretne teret engedni, és segítséget nyújtani – ugyanakkor az is a megfontolás tárgyát kell, hogy képezze, hogy nagyon sok úrvacsorával élő gyülekezeti tag lelke mélyén sokkal nagyobb tisztelettel és áhítattal tekint a szent jegyekre, mintsem lehetségesnek képzelje azt elválasztani a gyülekezet közösségétől, templomi úrasztalától, s kihelyezni azt profán környezetbe. Arra viszont mindenképp vigyázni kell, hogy a krízis elmúltával ne meredjen újabb válaszfal az otthon képernyő előtt úrvacsorázók és nemúrvacsorázók között. Erre alapot és bátorítást nyújthat az úrvacsora ajándéka: a kiengesztelődés és megbékélés lelkülete.